

A párisi protestáns theol. fakultás 25 éves jubilaema és Sabatier Ágost.

Miként Mózes a halomig eljutott, az ígélet földére azonban, hová másokat vezérelt, nem léphetett, mert földi pályafutását isteni akaratból befejezte: úgy Sabatier Ágost is, a párisi egyesült protestáns theologiai fakultás nagyhírű tanára, a fakultás 25-ik jubilaris esztendejének határáig dolgozva-küzdve eljutott, aztán kiesett a toll a kezéből, beszédes ajaka elhallgatott, tovább nem mehetett s a 25-ik évben nem örülhetett az örülőkkel. Ám az élő örvendezők nem felejtkeztek meg az Úrban elcsendesült lelki vezérről. — Emlékezzünk meg mi magyarok is a theol. tudomány művelésében dicséretes tevékenységű, a missió terén pedig épen kitűnő, noha úgyszólván csak maroknyi számú francia protestáns testvéreink párisi protestáns theologiai főiskolájáról, annak az 1902-ik évben ült örömnépéről s elhunyt jelesokről: Sabatier Ágostról.

Nézzük rövidesen magának a jubilaumnak lefolyását, a fakultásnak történetét s méltassuk Sabatier életét, műveit, főképen pedig theologiai gondolkodását. Előterjesztésünk közvetlenségét támogassák az eredeti francia források, melyekből merítettünk.

A jubilaem 1902. május végén folyt le¹⁾ s voltaképen nem is a főiskola negyedszázados fennállásának, mint inkább s csupán Strassbourgból Párisba való s 25 év előtt történt áthelyezésének emléke hozta össze a fakultás disztermében az ünneplő közönséget, melynek sorában megjelentek szép számmal protestáns papok, régi tanítványok, hitbuzgó világiak, továbbá a párisi kü-

¹⁾ Olvasd többi közt a „Témoignage“ c. fr. ev. lap leírását 1902. 23. sz.

lönböző fakultások, nemkülönben a schweiczi s a franciaországi egyéb prot. theologiai főiskolák képviselői stb. A diszülésen maga *Leygues* közoktatásügyi minister elnökölt. Szónokoltak és beszéltek: *Monnier*, a theol. tanároknak 25 esztendő alatt kifejtett hitébresztő s hiterősítő munkásságáról; *Stapfer* theol. dékánus méltatta főképen a tanításnak történeti módszerét; *Vaucher*, ki a párisi fakultásnak eleitől fogva kiváltképen dolgos ereje volt, a fakultás történetét adta elő; majd a többi theol. főiskolák küldöttei meg a régi tanítványok nevében is elhangzott üdvözetek után bezáró szót emelt a minister többi között ezeket mondván: „a fakultás a párisi egyetemnek dísze“ (la faculté fait honneur à l'Université de Paris) „Nem vagytok többé gazdátlan jószág, de dicsőn úszó hajó“ (Vous n'êtes plus une épave, mais le navire flotte aujourd'hui glorieusement), s végül megemlékeztén Sabatierről biztosította a fakultást a köztársasági kormány jóakarataról.

A mi a fakultás rövid történetét illeti, fogjuk össze szorosabba azt, a mit maga Sabatier e dologban, dékánusi minőségben írt volt.¹⁾

Az 1808-iki dekretum a többi fakultások sorában a prot. theol. fakultást is felállítani rendelé (institutua). E fakultás a régi Szent Tamás-féle alap felhasználásával Strassbourgban létre is jött öt tanszékkal, melyekhez a hatodik későbbben csatoltatott [a ref. dogmatika számára]. Hiresebb erők fényesb lángok voltak e tűzhelynél: Wilm, Matter, Bartholmess, Bruch, Reuss, Colani és Schmidt Károly; virágzott a főiskola egészen 1870-ig (porosz-francia háborúig), mely esztendő szétszórt tanárt s tanítványt egyaránt; Franciaország azonban nem hagyhatván veszni ez alma matert, Párisba hozta azt át az 1877-iki márczius hó 27-kén kelt dekrétummal; s bár eleintén ideiglenes helyen állott, később 1880-ban mai helyére az Arago boulevard 83. szám alá került s Jules *Ferry* akkori tanügyminister által rendeltetésének ünnepélyesen átadatott.

Már Strassbourgban vegyes volt, Párisban még inkább az

¹⁾ A „Le Chrétien Français“ 1902, 38. száma szerint.

lett, t. i. ág. hitv. ev. és ev. ref.; feles módra kezelve a két egyház által, mely vegyes (kettős) jellem vallásbeli türelemre szoktatta és szabad s részrehajlatlan tudományos felfogásra és gondolkodásra vezérelte a tanárokat, kik 6 fő s 4 mellék tan-széket (utóbbiakat *maîtres de conférences* címmel s jelleggel) töltöttek be; annak rendje szerint be van illesztve a fakultás a párisi egyetem keretébe s két tagja képviseli azt az egyetem egyetemes tanácsában (*Conseil général*); a theologiai hallgatók (*étudiants*) száma: 60–80; évfolyam van négy; első év előké-szítő év; a negyedik esztendő végén lelkészi pályára képesítő theol. *baccalaureátust* nyer a theológus, azután elérheti a theol. *licentiátusi* sőt a theol. állami doktori (hittudori) fokozatot is (*Doctorat de l'Etat*) újabb szóbeli és (latin meg francia) írásbeli vizsga útján, mely tudományos fokozat vagy ranggal jár a tanítási jog a fakultáson; azonkívül idegenek is megszerezhetik vizsga útján az úgynevezett *egyetemi* hittudorságot (*Doktorat d'Université*).

Anomaliának mondja azonban Sabatier a párisi prot. theol. fakultás létezését azon szempontból, hogy 1885 óta voltaképen úgy a róm. kath. mint a prot. theol. fakultások megrendszabályoztattak sőt félrevetettek (*furent condamnées*); róm. kath. állami theol. fakultás s tanítás nincs; a r. kath. papjelölteket püspöki semináriumok nevelik; az államilag kiképzettektől Róma megtagadja az elismerést és felavatást; a fakultásokat akaró 1808-iki törvény pedig fennáll. — A francia protestánsok azonban csak a fakultásban képezhetik ki papjaikat; nekik nincsenek püspöki semináriumaik, de mert a jogászok, gazdászok s orvosnövendékekkel érintkezve tanulnak s nevelődnek sokkal szabadabb a szellemök, szélesb a látókörük s nem lesz kaszt-szerű az állásuk az életben sem, összhangba olvad működésük a többi művelődési tényezők hatásával és nem lesz antagonismus köztük s a laikusok között, s az államnak is mi más, ha nem ez az eminens érdeke?

A mi Sabatier életét s műveit illeti, elmondhatni e munkás férfiről, hogy a francia protestánsok szellemi nagyja volt, kire, mint kimagasló elődre bizonyára hivatkozni fognak a késő unokák is.

Az ág. hitv. ev. *Ménégoz* Ede, theol. semináriumi igazgató, tanár s lelkész az elhunyt Sabatiernek testi lelki barátja, régi kartársa s Sabatier halála után ideiglenes theol. dékánus, így bucsúztatja el az ev. ref. Sabatiert¹⁾: a mi drága és nagy theologusunk (notre cher et grand theologien) Sabatier Ágost, főiskolánknak ereje s dicsősége vala (il a été la force et gloire de notre faculté) . . . halála nem egy könnyen gyógyuló sebet ejtett alma materünkön. Méltán és mélyen gyászolja őt az egész francia protestáns egyház, melynek fölszentelt hű szolgája vala; gyászolja a fakultás, melyet megifjított, megújított, megerősített s fényvel övezett! . . . Hiányzik ő a tudománynak, melynek célját, az igazságot oly mohón kereste; hiányzik a honnak, különösen mint a Temps munkatársa, hol főképen a nemzeti nevelés kérdéseiben mutatta s éreztette erejét; s hiányzik végül theol. tanulóinknak, kiknek vezére s támasza volt, kiknek főleg a mai kritikus és fájdalmas időkben ő mutatta meg a hit igazi alapját. Irataiban az aggasztó problémák fejtve, lelkipásztori munkásságában a lelkiismeret szabadítva . . . jó barát, szíves kollega . . . áldás, áldás emlékére!“

A „Le Chrétien Français“ cz. lap direktora, a nevezetes liberális reformkatholikus vezérember, *Bourrier* András, volt r. kath. pap (ancien prêtre) dicsérvén a jubiláló párisi prot. theol. fakultást, mely ugymond 12 volt r. kath. papot nevelt ki a mi gárdánkból hálával emlékezik meg Sabatierről, kit ugymond B., liberalismusáért nagy rombolónak neveznek némelyek, pedig ő nagy építő volt. Sabatier történeti módszeréről azt írja Bourrier, hogy e módszer vezet el a hit igazi útjára. „Én tanítványaim hitét akarom megmenteni“ (Je veux sauver la foi de mes élèves), mondogatta Sabatier azoknak, kik őt, mikor a régi theol. nézeteket s módszereket döntögette, a hit rontójának tartották. Nem rontott, de megmentett minket, sokunkat, — úgy mond Bourrier — mert kiszabadított a hitetlenségből vagy pedig a romanismusból, — ezért szerettük mi őt olyan nagyon!

¹⁾ Rapport sur les travaux de la faculté par m. le Doyen E. Ménégoz 1901.

Sabatier életének rajzát s műveinek sorát adjuk a következőkben.

Sabatier Ágost Lajos született Vallonban (Ardèche) 1839. okt. 22-ikén. Montaubanban és a német egyetemeken tanulta a theológiát. 1864-ben aubenas-i lelkész lett; 1866-ban letette a theol. licentiátusi vizsgát s két év múlva alkalmazást nyert a strassbourgi theol. fakultásnál előadván a ref. dogmatikát. 1870-ben a theologia doktorává avatták. 1870—71-ben részt vett maga is a honért vívott nagy harcban lázas tevékenységgel (organisa une ambulance). A háború lezajlása után Strassbourgba tért, onnan kizavartatva Párisba ment, hol azután 1877-ben kinevezték az ev. ref. dogmatika tanárának az ujonnan alakított, azaz Strassbourgból Párisba telepített egyesült prot. theol. fakultáson; 1895 óta egészen 1901 április 12-kén bekövetkezett haláláig a fakultás dékánusa volt. Eltemették, a hol született, Vallonban.

Sabatier művei (a cím magyar fordításában) ezek: Jézus Krisztus személyéről való tanubizonyosság, 1863; Tanulmány Jézus Krisztus életének forrásairól, 1866; Názárethi Jézus, 1867; Pál Apostol, 1870, 1871 (2-ik kiadás), 1876 (3-ik kiadás); Taniturne Vilmos, 1872; A nők befolyásáról a francia irodalomra, 1873; A theologia szelleméről, 1878; a szellem (de l'esprit) héber fogalmáról, 1879; János jelenéseinek irodalmi eredete, 1888; A dogmák belső élete, 1890 (németül is megjelent); A vallási ismeret bírálati teoriájáról való tanulmány, 1893 (németül is); A vallás bölcsészeteének vázlatja, 1897 (megjelent számos kiadásban, s német, angol és svéd fordításokban); A vallás és a modern műveltség, 1899 (németül is megj.); A kiengesztelés (expiatio) tanáról s annak történeti kifejlődéséről, 1901; kéziratban maradt: a tekintély vallásai és a szellem (de l'esprit) vallása; dolgozott azonkívül a következő lapok s folyóiratokba: Temps, Journal de Genève, Encyclopédie des sciences religieuses, Revue chrétienne, Revue critique, Revue de théologie et de philosophie stb. továbbá egyik alapítója volt az Annales de bibliographie théologique-nek; kitüntetése kettő volt: Officier de l'Instruction publique és Officier de la Légion d'Honneur.

Vázolva így nagyjából Sabatier életét s művei sorát:

kisértsük meg még — Ménégoz szellemi társaságában is¹⁾ — egy kevésbé behatolni Sabatier theológiájába.

Két főkérdés foglalkoztatta Sabatiert: az *igazság* s az *üdv* kérdése. Tudatlanság s tévedésre vonatkozik az első, bűn és szenvedésre a másik, mert ezen bajok alatt nyög az emberiség. Sabatier, az ő sajátos szellemének járása (tournur) szerint inkább az első problémával bajolt, bár azért a másodikat sem tévesztette szem elől, de mint kiváltképen intellektuális theologus a bűn káránál élenkebben érezte azt a rosszat, mit a tudatlanság és tévedés okoz.

Sabatier fáradhatlanul kereste, kutatta az igazságot, első sorban a *vallásit* s e mellett a történeti, lélektani s bölcsészeti tudományos igazságot a vallásihoz való viszonyában.

Alapjában meg lévén győződve az igazi tudomány és az igazi hit egységéről: egész erejét a hitnek és a tudománynak a theológiában való kiegyeztetésére szentelte. Megtámadhatják, kétségbe vonhatják a megoldás sikerét, de annyi áll, hogy e kiegyeztetés volt életének nagy és főmunkája.

Egyik főtétele, hogy a keresztyénség történeti vallás (le christianisme est une religion historique), mely, mint vallás isteni és örök, de történeti elemeiben fejlődésnek alávetett; esetleges (contingent) és ideiglenes (transitoire). Azért különbség s elválasztás (triage) teendő a keresztyénségben annak vallási és profán elemei között.

A katholicizmus és az orthodox protestantizmus — úgymond — az utóbbit (a profánt), a rationalizmus meg az előbbit (a vallásit) nem méltányolja kellőkép, s ez a tévedésök. Első kettő a keresztyénséget nem a maga teljes lényegében, hanem történeti nyilvánulásaiban (manifestations historiques) nézi s látja, azaz a dogmákban, vagyis mint természetfeletti, változhatatlan (immuable) tény el- s kivonja a történet egyéb tényeinek esetlegességei köréből (soustrait à la contingence des autres faits de l'histoire). Viszont meg a rationalizmus tévedése abban áll, hogy a keresztyén vallás természetfeletti jellegét félreismerve

¹⁾ V. ö. Rapport

nem lát e vallásban mást, mint az ember gondolkozásának s elmélkedésének termését.

Sabatier mindkét „tévedés“ ellen síkra szállt. Megtámadta mindenelőtt minden orthodoxia főtételét: az egyház infallibilitását.

A r. kath. egyház ez infallibilitást nyíltan be is vallja s itt az egy a római pápa csalatkozhatlanságával. E dogma azonban ellenkezik a krisztusi tanítással s csupán az idők folyamán alakult ki úgy, hogy az egyszerű püspöki intézmény isteni jellegűnek deklaráltatott. A fegyelmi tekintély vallási tekintélylyé módosult, s ki ennek alá nem veti magát, örök kárhozatot érdemel.

A prot. theologusok idővel ugyan az egyház infallibilitása helyébe a Szentírását állították fel, Sabatier azonban ezen tekintélyt is erős bírálat alá vette és kifogásolta.

Mind a r. kath. mind a prot felfogás — Sabatier szerint — *tévedés*,¹⁾ mert félreismeri a keresztyénség történeti jellemét s követeli, hogy az egyház ki legyen véve a szellemi élet tulajdon-ságai alól. A Sabatier-féle theologia kimutatni iparkodott ezen dogmatikai előítéletek s rövidlátás tévedéseit s bizonyítja, hogy a Szentírás könyveinek is megvan a magok genesisise, története, hasonlóan a profán művekhez. A bibliai bírálat jog és kötelesség, s eljutunk az igazsághoz, ha élünk e joggal s teljesítjük e kötelességet.

Midőn azonban a Sabatier-féle theologia megingatja, rontja — mondjuk: lerontja — ilyenénképen az egyház és a biblia nagy tekintélyét, az aggóddó vallásos lelkek méltán kérdik, hogy: „mindezek után mi marad meg?“ (Mais après cela, que reste-t-il?)

¹⁾ De honnan tudja Sabatier, hogy ez tévedés? Tudhatja csak eszéből s eszével, s ha igen, akkor theológiája — szerény nézetem szerint — rationalistikus. A prot. orthodoxia a szent Írásra, a r. katholicizmus a pápára hivatkozik, ott az Ige, itt a pápa a döntő tekintély és Sabatiernél? Más nem lehet, mint a történeti módszerekkel s a dogmák fejlődésével bajoló ész, emberi ész, az ő esze! Vagy tán a szív, a lélek? mint a pietistáknál, kik azonban Sabatierféle problémákon nem török fejöket? — Egyszóval Rómában a pápa, Sabatiernél — úgy látszik — az ész uralkodik. S itt e ponton e kettő (Róma és Sabatier) közelebb állanak egymáshoz, mint Sabatier és a bibliás orthodox protestantizmus! Nem úgy van-e?

A kérdésre a liberális árnyalatu protestáns részről két felelet hangzik (az erős orthodoxoknál e tekintetben nincs kérdés, mert ők belenyugosznak az infallibilitásba, de a nem erős orthodoxok két irányba mennek); Sabatier megtámadta mindazon két irányt.

Egyik a szelidített, enyhe (mitigée) orthodoxia felelete. Ez a se hideg se meleg irány némelyekben enged, némelyekben nem; nem hisz fenti infallibilitásban, de általa vezérelteti magát; a szent háromságról, a csodákról, a Krisztus testi feltámadásáról, az örök kárhozatról, az isteni kiengesztelődésről orthodox egyházi tanellenes állításokat kockáztat, a Szentírás könyveinek hitelességéhez hozzászól tamáskodva. Ugyancsak ez iránybeli theologusoknál észlelünk olyanokat, kik a biblia infallibilitásával szemben a Krisztus csatkozhatlanságát állítják és hangsúlyozzák a nélkül, hogy észre vennék eljárásuk veszedelmét, mely abban áll, hogy gyanuba fogván az Ige szövegét, gyanuba veszik magát Jézus Krisztust is, kiről szól épen az Ige szövege! Őrizkedjünk az eretnokség felé evező ezen következetlenségtől!

Másik felelet a rationalismus megoldása; ez ellen is síkra szállt Sabatier. A rationalismus — úgy mond — a vallást az emberi észből vezeti le, a helyett, hogy azt az isteni kijelentésből származtatná. A módszer és maga az okoskodás ez: ész lévén a vallás kriteriuma, világos dolog, hogy: a mi az észszel megegyezik, elfogadható, a mi meg nem egyezik, elvetendő; az észbeli igazság a vallási szabály. Alapjában a rationalismus a vallást bölcsészetté alakítja át, s ezt a ferdeséget támadja Sabatier legáltalóbban a vallás és philosophia közötti lényeges különbség kimutatásával. De megtámadja nemcsak a tiszta rationalismust, hanem a régi s új scholasztika theologia semi-rationalismusát is, azaz dogmatismusát. „Senki sem állt Sabatiernél távolabb a rationalismustól“ (Personne ne fut moins rationaliste que Sabatier), mondja Ménégos Sabatierről, kit erősen véd e ponton s azt állítja, hogy a vádlók e részben nem mélyedtek bele Sabatier theológiájába. Sabatier a vallás otthonában és szentélyében megbizhatatlannak találta az észet, melyre a kijelentés nem hat.

Sabatiernél a vallás ideája teljesen összevegyül az isteni

kijelentés ideájával. Igaz, hogy ő nem orthodox elmélet szerint külső kijelentést tanít, de hiszi és vallja *az Isten lelke belső tanúbizonyosságát az ember lelkében* (le témoignage interne de l'esprit de Dieu immanent dans l'esprit de l'homme). E bizonyosság (témoignage) immanens. Isten mindenütt jelen van, tehát az emberi lélekben is; lelkünkre s lelkiismeretünkre való hatása (actio) szüli meg a vallási érzést, s ez érzésnek megnyilatkozása (manifestatio) az *imádság*, vagyis — így hangzik a tétel — a *vallás imádság* (*La religion, c'est la prière*).

A belső tanúbizonyosság a mi vallási meggyőződéseink utolsó oka; csakhogy e meggyőződéseket mi vizsgáljuk, itéljük, javítjuk, kiegészítjük s innen folyik a köteleesség, hogy az isteni lélek „manifestációit“ tanulmányozzuk a történetben és ha valami s valakit, úgy e tanulmányozás kötelezi mindenelőtt a theologust, ki csak így nyerheti el fáradozása édes jutalmát, mely abban áll, hogy felismeri az igaz istenismerethez vezető utat.

S miként a paedagógia reciprocitáson épül, s miként a művészetben az érzés szüli a művet, a mű pedig visszahat ébresztőleg, termékenyítőleg, tisztítólag az érzésre, úgy van az ember az ő vallási érzéseivel. Mikor az ember — úgymond Sabatier — vallási benyomásait, érzéseit, eszméit szavakban kifejezi, avagy tettekben mutatja: e szavak s tettek nem az az érzés vagy idea maga; azok csak ruhák, képek, alakok, *symbolumok*. Épen úgy, mint mikor Istent atyának, bírónak, királynak, sziklának, várnak, paizsnak stb. mondjuk, ez azt jelenti, hogy e szikla, vár stb. csak formula, jelentés, minta, alak, *symbolum*, *symboluma* az ideának, mely formula megszületett bennünk az Isten szent lelkének belső tanúbizonyossága folyamán. *Azért minden vallási minta symbolumi minta; a dogmatika maga pedig egy nagy symbolismus* (eredeti kifejezés szerint: „toutes les formules religieuses sont des formules symboliques; la dogmatique elle même n'est qu'un grand symbolisme“). Ime a Sabatier iránya és álláspontja: a vallási *symbolismus!*

A vallási *symbolumok* az esetleges dolgok rendjébe tartozván, belépnek a történeti mozzanatok sorába s alávétvék a történeti fejlődés törvényének. Innen a dogmák fejlődésének theoriája, hol

oly mester Sabatier, ki általán a történeti és a bibliai kritika terén jeleskedik. Itt teljesíté az Isten képére teremtett ember eszének törvényes kötelességét, de soha nem — úgy mond Ménégóz — a theologiai rationalismus értelmében.

S nem fogadta bár el az egyház infallibilitásának tanát, sem a Szentírás betűszerinti inspiratióját, azért nem kevésbbé hisz az isteni gondviselésben, hisz azonban szabadon s nem a a theol. doktrinairék módja szerint, kik az isteni gondviselést is szolgaságba viszik, azaz úgy képzelik, hogy az csak az általok szabott határok közt mozoghat.

A tudás a hittel egyesítendő — úgymond Sabatier — a Szentírásban pedig az örökbecsü az esedékestől s a változótól elkülönítendő, s ezt Sabatier meg is tette — Ménégóz szerint — a gondolkozás ritka hatalmával, szem előtt tartva Jézus Krisztus tanítását s az embernek történeti jogát és vallási itéletét.

Jézus Krisztusban Sabatier elismerte — vallás- s erkölcsileg — az Istennek az emberben való tökéletes kinyilatkoztatását s vallja, hogy — tekintet nélkül az istentiszteleti alakra s theologiai véleményre — Krisztus *evangyéliomának lényege a hit által való üdvözülésnek örömhíre s hirdetése* összekötve részünkről bűnbánattal s szívünk Istennek való teljes odaadásával.

Ime az *igazság s üdvörl* való tanítás; ime Sabatier theologiaja nagyjából vázolva.

Krupec István,
honti ev. alesperes.